

Herregaardsdriften i Sjælland ved Udgangen af det attende Aarhundrede.

Af C. Christensen, Hørsholm.

Prof. Dr. Gr. Begtrup udgav i 1801 en Række Beskrivelser af 60 sjællandske Hoved- og Avlsgaarde — omtrent Halvdelen —, som han havde indsamlet hos Ejerne. De betegnes som »første Hefte af Danmarks Hovedgaarde«, og det sees, at han alt var i Besiddelse af Godsejernes Beskrivelser over den anden Halvdel af de sjællandske, paa enkelte nær.

Der er imidlertid ikke senere udkommet nogen Fortsættelse, og jeg har ikke kunnet opdage, hvor Udgiverens Samlinger ere blevne af efter hans Død. Vi maa derfor nøjes med det Brudstykke, der foreligger trykt, men alene dette giver, i al Fald for Sjællands Vedkommende, en stor Del Oplysninger, som det nu vilde være forgjæves at søge andetsteds.

De væsentligste af dem gjengives nedenfor i Sammen- drag. Alle Tallene ere afrundede, og hvor Antallet af Tønder, Læs eller Høveder er angivet med et Maximum og et Minimum, er Middeltallet anført. Ligeledes er Hø- vægten overalt reduceret til 40 Lpd. pr. Læs, hvor den er angivet højere eller lavere. Hvor ingen Vægt er angivet er denne antaget at være 40 Lpd., der var den

almindelige. Hvor en Opgivelse omfatter flere Rubrikker er denne fordelt efter Skjøn. *)

Iøvrigt bemærkes:

ad Rubrik Hartkorn. Det ufrige Ager- og Engshartkorn paa en enkelt Undtagelse nær antages at være indtaget Bondejord. Skovskyldshartkornet er i Regelen kun for den Skov, der fandtes paa Hovedgaardens Grund, undtagelsesvis dog ogsaa for Skoven paa Bøndergodset. For saa vidt A. og E. Hartkorn ved Udskiftningen er indtaget til Skov er det fordoblet anført som Skovskyld, og frit og ufrit Skovskyldshartkorn er sammenlagt.

— — Areal. Hvor Engarealet ikke særlig er angivet, antages det indbefattet under det anførte Agerareal, for saa vidt der har været nogen Eng. Skovarealet er upaalideligt. Hyppigt var Skoven ikke opmaalt og Størrelsen kun angivet tilnærmelsesvis, undertiden slet ikke.

— — Drift. Som man vil se, var »Kobbelbruget« — 8 til 14 Marker — Regelen; kun enkelte Gaarde havde 5 eller 7 Marker, Levninger fra den første Overgang fra Trevangsbruget. For Hovedmarkernes Vedkommende er Brakken, 4—6 Sædafgrøder og 4—7 Aars Græsleje efter hinanden, det almindelige. Med en enkelt Undtagelse er »Brakken« næppe en Gang hvad man nu forstaaer ved Halvbrak. Enkelte Gaarde havde dog overskaaren Drift f. Ex. Benzonsdal, hvor Frugtfølgen i en 11 Marks Drift var Hvede efter Brakken, Byg udlagt, 2 Aars Kløver, hvoraf den sidste halvbrakkedes, Vintersæd, Byg, Havre udlagt og 3 Aars Kløver. Af de 5 Græsmarker brugtes 2 til Slæt, 3 til Græsning. Ligeledes paa Benzonseje, kun at der havdes 6 Marker med Græs og 4 med Sæd.

*) Forkortelser: i. a. betyder: ikke angivet, l. leret, lm. lermuldet, m. muldet, sortm. sortmuldet, sandm. sandmuldet, gr. gruset, st. stenet, mbl. mærgelblandet.

Sjællandske Herregaarde og Avlsgaarde ve

Gaardens Navn.	Hartkorn.			Areal.					Drift.					Hø i Læs à 40 Lpd.				
	A. og E.		Skovskylid.	Ager	Eng	Overdrev	Skov	Bonnitet	Antal Drifter Deraf:					Udsæd	Deraf:			
	frit	ufrit							Hovedmarker	Bumarker	Brak	Sæd	Græs		Ialt	Eng	Kløver	
			Td.	Td.	Td.	Td.	Td.	Td.						Td.				Td.
Aagaard	59	33		500	140	250	i. a.	l. mbl.	11	0	1	5	5	250	700	i. a.	i. a.	250
Aastrup	80		20	213	126		i. a.	l. lm.	7	0	1	3	3	90	300	i. a.	i. a.	80
Aggersvold	37	18	4½	380	204			l. sandm.	10	0	1	5	4	180	800	—	—	170
Alkestrup		60	4	372				l. lm. sandm.	12	0	1	5	6	150	750		750	110
Astrup		18	50	64	17			l. mbl. lm.	7	0	1	3	3	45	60	30	30	20
Aunsø	47 **	3	2	210	80	52	142	l. m. gr.	7	0	1	3	3	100	430	130	300	100
Benzonsdal	28	8		426				lm.	11	0	1	5	5	170	450			170
Benzonseje	29	25	3	450	50		300	lm.	11	0	1	4	6	180	i. a.			140
Birkendegaard	115		5/8	640	60	100	110	lm.	10	0	1	5	4	350	665	80	585	170
Bistrup (Roskilde Ladegaard)	85		2	400	242	i. a.	38	l. gr.	9		1	4	4	155	150			110
Bjergbygaard	35	20	2	389	105		87	l. sortm.	9	0	1	4	4	166	550	350	200	150

Ejendomsforholdene af det attende Aarhundrede.

Stue	Besætning.			Tiender in natura.		Hoveri.						Forpagtnings Afgift.		Anmærkninger.	
	Ungkvæg	Faar	Heste	Antal	Tiendeydende Hartkorn	Antal Bønder	anslaaet for hvert til			Andre Ydelser	Komplet	Ukomplet	Penge		Naturalier
							Pløjedage	Spandage	Gangdage						
0	i. a.	i. a.	25	1	428	68	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.	Ja.		Rdl.		
	—	—	30	4	i. a.	64	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.		Ja.	4100	Nogle De- putater.	Hoveriet delvis afløst for 22 Rdl. pr. Gaard, men Reiser, Gjødningskjørsel og Gjørdelukning forbeholdt. Avling og Hollænderi bortfæstet paa Livstid. Hvem der fik Hoveriafgiften kan ikke ses. *Pligt og Bygningskjørs- ler. Gjørd og Grøfter.
200		30	25	2	344	25	8	51	166	*					
		10	14	1	643	30	10	43	172						
			10	0	0	0					0	0	200		
40		35	13	5	700	30	6	45	145	***			1800	Nogle De- putater.	** Derunder Svebølle- gavn. *** Bygningskjørsler.
		20	16	2	700	24	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.		Ja.			Ypperlig Jord. Ejeren driver selv Grden., men Hollænderiet er bort- forpagtet for 1300 Rdl.
		30	20	2	399	29	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.	Ja.				Overskaaren Drift.
75		22	32	6	1650	54	9	34	142	i. a.			5626	Græsning af 14 Køer, Fodring af 3 Heste.	Ligesaa.
			22	0	0	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.		Ja.	2100	Nogle De- putater.	Hoveriet bestod i Gjød- ningskjørsel, Høhøst, Bygnings- o. a. Rejser.
		30	24	1	155	33	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.	Ja.				

Gaardens Navn.	Hartkorn.			Areal.					Drift.					Hø i Læs à 40 Lpd.		Køer
	A. og E.		Skovskylid.	Ager	Eng	Overdrev	Skov	Bonitet	Antal Drifter		Deraf:			Deraf:		
	frit	ufrit							Hovedmarker	Brak	Sød	Græs	Udsød	Ialt	Eng	
			fri	Drift.	Ialt	Eng										
Bjernerdegård	Td.	Td.	Td.	Td.	Td.	Td.	Td.	l. lm.	10	0	fri	Drift.	Td.	190	220	5
		58		438	225			gr.								
Bonderup med Mølleborup	23	54	4	750	300		i. a.	l. lm.	14	0	1	6	7	166	900	25
Bredeshave		15		192				m.	12	0	1	5	6	i. a.	i. a.	
Brorup	86	6	3/4	388				sortm.	8	0		3	5	120	325	15
Bækkeskov	11	12	10	500			320	l. lm.								i. a.
Daurup	26		1/12	220	30		90	sandm.	8	0	1	3	4	100	107	27
								m.								80
Egemarke	15	89		700	30			l. lm.	12	0	1	5	6	250	i. a.	200
Eriksholm	101		16	630	46		430	sandm.	12	0	1	5	6	250	i. a.	200
								l. m.	9	5	1	5	3	275	450	160
Eskildstrup	43		5	477	58		44	l. lm.	12	0	1	5	6	185	375	150
Espe	22	6	1	250			100	l. lm.	8	0	1	4	3	130	175	
Gavnø	107	19	1/2	618	311	250	50	l. lm.	9		1	4	4	320	440	180
								gr.			2	halvt Sød,				
												halvt Græs.				
Giesegaard	37	3	16	500			700	l. lm.	10	0	1	4	5	200	825	150
								sandm.								
Gjeddesdal	21	44	3	600	200		i. a.	m. lm.	9	0	1	4	4	280	500	200

Stue	Besætning.			Tiender in natura.		Hoveri.						Forpagtnings Afgift.		Anmærkninger.	
	Ungkvæg	Faar	Heste	Antal Tiendeydende Hartkorn	Antal Bønder	anslaaet for hver til			Andre Ydelser	Komplet	Ukomplet	Penge	Naturalier		
						Pløjedage	Spandage	Gangdage							
50	30	40	1	Td. 131	0						0	0	Rdl. 900	Nogle Deput. 2 Rytterh.	Hovedparcel af den nedlagte Bjernede By. Akademiet betaler Refusionen for de 3 Tiender af Gaarden.
		24	4	1110	i. a. 4	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.		Ja.	Ja.			Under Bækkeskov.
00		24	1	300	0						0	0	642	1 Hest fodret og 2 Rytterh.	samt 200 Tr. Langhalm.
a.			2	i. a.	40	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.		Ja.				
12	30	12	1	623	15	6	28	111	i. a.				1240		
	50	20	2	735	50	10	43	172							
			35	3	580	27	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.		Ja.			Bimarkerne, 250 Tdr., Nyvangsgaard, drives særlig.
15	25	21	1	228	34	10	44	170							
		17	0	0	17	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.		Ja.				
		50	30	7	1549	66	9	48	138						Tiende og Hoveri afløst 1801. Forpagtningsafgifterne af Gd., 2 Tiender og kgl. Hoveri indtil 1801: 3180 Rd. Fra den Tid af 500 Td. A. og E. uden Hoveri og Tiender 1100 Rd. Desuden 3 Fæstetiender, af hvilke Forp. betaler Afgiften.
		50	30	3	473	49	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.	Ja.		2200	Nogle Deputat. til Betjente	
		20	45	3	622	Afløst 1801.									

Gaardens Navn.	Hartkorn.			Areal.					Drift.					Hø i Læs à 40 Lpd.			
	A. og E.		Skovskylid.	Ager	Eng	Overdrev	Skov	Bonitet	Antal Drifter Deraf:					Udsæd	Deraf:		
	frit	ufrit							Hovedmarker	Bimarker	Brak	Sæd	Græs		Ta.	Ialt	Eng
			7	0	1	3	3										
Grevensvænge	Td. 14	Ta. 1	Td. 1½	Td. 200	Td. 80	Td.	Td. 100	l. sandm.	7	0	1	3	3	Ta. 100	240	foruden Kløver.	
Grønhøi		18	½	100	12		80	l. sandm.	5	0		3	2	70	110		
Hedevigsløst	Under Lerchenborg			366	70		40	l. sandm.	9	0	1	4	4	130	385		
Hellestrup	27			260				l. sortm.	i. a.		halvt Sæd, halvt Græs		60	150			
Helsinggaard		13		162	46	Øen Mus-holm		sortm. mbl.	9	0	1	5	3	i. a.	125		
Herlufsholm	103	49	15	412	55		1125	l. m. sandm.	10	0	1	5	4	200	300		
Holbæk Ladegr. . . .	110			589				l. m.	12	0	1	5	6	275	400		
Høvdingsgaard . . .	51		5/8	412	i. a.			l. m. sandm.	11		1	5	5	200	350		
Juellund	56	12	8	803	i. a.			l. m. sandm.	11	0	2 Aars Havre, 3 Aars Græs		365	400			
Kalteredgaard	i. a.	i. a.		160	110												
Kattrup	50	2	5	560	230		300	l. m. sandm.	7	2	1	3	3	255	600		
Kjærup	34	15	3	322	178		164	l. m.	7	0	1	3	3	150	450		
Lerchenborg	145		2	840	150		1599	l. m.	9	0	1	4	4	364	975	125 850 20	

Besætning.			Tiender In natura		Hoveri.						Forpagtnings Afgift.		Anmærkninger.
Fugkvæg	Faar	Heste	Antal Tiendeydende Hartkorn	Antal Bønder	anslaaet for hver til			Andre Ydelser	Komplet	Ukomplet	Penge	Naturalier	
					Pløjedage	Spandage	Gangdage						
	20	20	0	0	5	10	50	160					
5			4	0	0	17	8	47	160				
			14	0	0	22	8	50	162				
			17	3	810	0							
40			i. a.	1	543	0							
	30	20	2	898	128	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.	Ja.			
			27	0	0	9	afløst for 41						
	30	16	1	272	41	9	57	182					
	40	30	3	750	50	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.	Ja.	4150		
											360		
8	34	30	1	200	22	12	36	137	i. a.		3600		
			20	1	199	17	i. a.	i. a.	i. a.	Ja.			
200	30	60	40	5	2366	76	8	53	161	i. a.	7500		
											60 Tdr. Havre. 96 Læs Hø, Græsning af 13 Heste 26 Køer.		
											1650	Fodring af 8 Teglværk- stude	
											1300	1 Hest fodret, 2 Rytterh.	Forp. indtil 1808.
											1300	Alle Skatter, nogle Høveders Fodring.	Hoveriet afløst fra 1801, da Forpagtn. ophørte, for 3880 Rdl.
											3000		380 Tdr. udparcelleret og bortarvefæstet,
													Desuden en Fæstetiende. Forp. til 1807.
													Indtaget af Byens bedste Jord. I Forp. indbefattet de 3 Tiender af hele Byen. Resten af denne bortlejet til Græsning for 310 Rdl. aarlig.
													Bimarkerne: »2 Aars Drift, 2 Aars Hvile«.
													Under Hgtaxten Benløse Prstgrd 11 Tdr. Hartk. Driften var: Grønjordshavre, Brak, Hvede, Byg, 3 Aars Kløver.
													Asnæs Dyrehave, 1100 Tdr. Ld., der var undtaget Forpagtn., afgav Græsning til 390 Høveder.

Gaardens Navn.	Hartkorn.			Areal.					Drift.					Hø i Læs à 40 Lpd.			
	A. og E.		Skovskylid	Ager	Eng	Overdrev	Skov	Bonitet	Antal Drifter Deraf:					Udsæd.	Deraf:		
	frit	ufrit							Hovedmarker	Bimarker	Brak	Sæd	Græs		Ialt	Eng	Kløver
	Ta.	Ta.	Ta.	Ta.	Ta.	Ta.	Ta.	l. lm.					Ta.				
Lindersvold	40	19	1	346	142	76	91	l. lm.	10	0	1	5	4	180	230	10	
Mørup	24		1	200	110		i. a.	l. lm.	5	0	1	2	2	80	400	10	
Nidløsegaard		23		288				m. sandm.	7	0	1	3	3	65	155	5	
Ottestrup	22	11	$\frac{5}{8}$	342	80		40	l. lm.	10	1	5	4	170	230	150	80	
Petersgaard	69		$\frac{1}{2}$	513	47		62	l. lm.	11	1	5	5	260	430	100	330	
Raadegaard	17		8	140				sandm.								14	
Ringstedkloster ... med Gielsager	73 13	5	11	544 468	80		180	l. lm.	11	1	5	5	265 110	1100		20	
Selsø med Torpe Ladegaard. og Eskildsø	71 38 18	8	7	337 237 195 73	160 166 148		162	l. lm. sandm. m. m.	5 3 3								
Sonnerup	30	3	9	310	220			lm. sandm.	9	1	1	4	4	140	300	100	
Sorø st. Ladegaard	64			645	i. a.			m. sandm.	10	0	1	4	5	190	280	125	
Spanager	93		$\frac{1}{2}$	450	i. a.		50	m. lm.	9	0	1	4	4	200	550	400	
Sparresholm	33		5	500	140		680	l. m. sandm.	9	0	1	4	4	200	i. a.	160	
Strandegaard	30	30	4	268	76	1000	119	l. lm.	8	0	1	4	3	136	200	70	

Besætning.			Tiender in natura.		Høveri.						Forpagtnings Afgift.		Anmærkninger.
Ungkvæg	Faar	Heste	Antal Tiendeydende Hartkorn	Antal Bønder	anslaaet for hver til			Andre Ydelser	Komplet	Ukomplet	Penge	Naturalier	
					Pløjedage	Spandage	Gangdage						
	40	18	2	779	37	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.	Ja.	Rdl.		
	40	18	1	198	22	10	50	107			1500		
25		15	2	346	0						650	Forp. til 1809.	
	30	20	1	239	30					Ja.	2400	> > 1807. Desuden en Fæstestiende.	
4	24	20	1	503	73					Ja.	3500	> > 1800—1802. Avlsgaard under Spar- resholm.	
25		30	0	0	44	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.	Ja.		To Fæstetiender. Hol- lænderiet bortforpagtet for 2000 Rdl. Agtes udstykket og be- bygget.	
	30	16	2	299	26 19	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.	Ja.	2500	Alt bortlejet til Græs- ning for omtrent 3000 Rdl. aarlig. Alene paa Eskildsø græsser aar- lig 200 Kvæghøveder og Heste, 100 af Eje- rens Svin og 150 Faar. Græslejen er 3 Rdl. af et Hoved, 20 Mrk. af en Følhoppe.	
25	27	35	1	125	0					Ja.	1100	Forp. til 1802. Bimar- ken halvt Sæd, halvt Hvile.	
	50	24	2	536	42	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.	Ja.	3000	Forp. til 1806. Forp. faar Brænde og Ganvtræ. Forp. til 1805. Indtil 1797 var Afgiften kun 2600 Rdl. Desuden en Fæstetiende.	
	40	i. a.	2	i. a.	i. a.								
	35	16	0		31	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.	Ja.			

Gaardens Navn.	Hartkorn.			Areal.					Drift.					Hø i Læs à 40 Lpd.				
	A. og E.		Skovskylld	Ager	Eng	Overdrev	Skov	Bonitet	Antal Drifter Deraf:					Udsæd.	Deraf:			
	frit	ufrit							Hovedmarker	Brak	Sæd	Græs	Ialt		Eng	Kløver		
			Bimarker	Bimarker	Bimarker	Bimarker												
Svebøllegaard under Aunsø ... med Saltofte Vænger.....				240	20	90		m. sandm.	7	0	1	3	3	110	240			
		15		80	15	150	55		Til Hø og Græsning									
Søgaard.....	39			172				l. m.	Udlejet til Græsning for 400 Rd									
Sørup	50		4	380	54		91	l. lm.	8	0	1	3	4	140	375			15
Sæbygaard	77		11	475	141		871	i. a.	9	0	1	4	4	240	900			20
Taarnholm	81		1	452	42		250	l. lm.	10	2	1	4	5	185	450			
Tersløse	29			147		77		l. lm.	10	0	1	4	5	70	125			4
Tybjerggaard.....	70	3	2	518	94		276	l. m.	8	1	5	3						18
Tølløse	78	21	17	530	160	712	436	l. lm.	10		1	5	4	250	450			18
Vedbygaard	42		11	460	78		374	l. lm. sandm.	10		1	5	4	220	1300			20
Vesterbygaard	64	15	5/8	450	i. a.		i. a.	lm.	9		1	4	4	190	400			10
Vibygaard.....	20	32	3	643			i. a.	l. lm.	10		1	5	4	200	500			14
Ødemark.....	6	28	2	380	100		100	l. lm. sandm.	10		1	4	5	150	375			10
											4 en særlig Avlsgrd. 2 til Hjælp							

Stue	Besætning.			Tiender in natura.		Hoveri.						Forpagtnings Afgift.		Anmærkninger.
	Ungkvæg	Faar	Heste	Antal Tiendeydende Hartkorn	Antal Bønder	anslaaet for hver til			Andre Ydelser	Komplet	Ukomplet	Penge	Naturalier	
						Pløjedage	Spandage	Gangdage						
70	50	11	2	227	7	6	41	125				Ral.		
arlige			24	3	616	0								
			30	4	1010	45	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.	Ja.	4500		Høhøsten udfører Vesterbygaard's Bønder.
50			30	1	300	44	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.		Ja.		Et Vænge paa 20 Tdr. og en Eng paa 27 Tdr. forbeholdt.
	25		12	3	590	0						950	1 Rytterh.	Bebygget 1796. Upløjet i 27 Aar. Halvdelen aldrig pløjet. Endnu til Dels belagt med store Kampesten. Bimarken halvt med Sæd.
6			28	0	0	50	i. a.	i. a.	i. a.	i. a.	Ja.	4000		
10		60	30	2	1074	67	—	—	—	—	Ja.			
				7		7	—	—	—	—	—	Ja.		
70		16	24	3	466	32	7	34	102	i. a.				
20			22	4	1247	54	8	52	164	Bygningskørsel.		3800	Fodret 4 Heste og 6 Svin, græsset 5 Køer.	Overskaaren Drift.
45		45	30	2	486	23	i. a.	i. a.	i. a.		Ja.			
35		30	16	1	238	8	14	60	180					

Af de to mindre Gaarde, der havde 5 Marks-Drift, Grønhøj og Mørup, havde den første ingen Brak, men tog 3 Sæd- og 2 Græsafgrøder, den sidste derimod $\frac{1}{5}$ Brak, $\frac{2}{5}$ Sæd og $\frac{2}{5}$ Græs. En af de 8 Gaarde med 7 Marks-Drift tog Grønjordshavre førend Brakken, derefter Rug, Byg og 2 Aars Græs. De øvrige toge 3 Sædafgrøder i Følge efter Brakken.

Paa de Gaarde, der dreves af Ejeren selv, var man flere Steder i Færd med at indføre nye Driftsmaader. Saaledes vilde Baron Selby paa Bækkeskov f. Ex. indføre skotsk Agerbrug med Rodfrugtdyrkning, nye Redskaber osv.

Om Jordbehandlingen give enkelte af de Gaarde, hvor man drev gammeldags Kobbelfrugt, adskillige Oplysninger. Af Alkestrups 12 Marker med 372 Tdr. Ld. dyrkedes f. Ex. de 5 med Sæd saaledes: »En Mark brækkes om Efteraaret, gjødskes, pløjes og harves ialt 4 Gange til Hvede, derefter pløjes og harves den om Efteraaret og Foraaret, ialt tvende Gange, til Byg, hvorpaa Bygget nedkrøjes og harves; derpaa pløjes den en Gang til Rug og harves; saa behandles og tilsaaes den med Byg, som ovenfor er nævnt; endelig saaes Havre, der behandles som Bygget, undtagen det, at den ej krøjes. Jorden var »leret, lermuldet, sandmuldet, mærgelblandet, med stærkt Underlag af Ler.« Paa Bjergbygaard pløjedes ligeledes 4 Gange til Hvede, men 3 Gange til Byg, en til Rug, Havre og Ærter. Paa Petersgaard blev Hvedemarken brækket om Efteraaret, gjødet, pløjet og brakharvet næste Sommer og pløjet 3 Gange til Sæd. Rugmarken pløjedes en Gang til Sæd, Bygmarkerne og Havremarken rispedes om Efteraaret og pløjedes, de første to, den sidste en Gang om Foraaret til Sæd.

I Indberetningen fra Sparresholm bemærkes, at da Jorden ved at bruges saa mange Aar (det var dog kun 4 af 9), medtages for stærkt, kan den ikke altid tage imod den i Forpagtningskontrakten bestemte Sæd,

og denne ombyttes derfor med Havre. Saaledes gik det formodentlig flere Steder.

Nogle Gaarde havde »Hjælpe«- eller »Bi«marker. Et Par vare indrettede til særlige Avlsgaarde, men de fleste dreves uden Brak, halvt med Havre halvt med Græs, og vare formodentlig, ligesom Gjelsager under Ringstedkloster, Levninger af de gamle Havrevange, vi kjende fra det forrige Aarhundrede, og som aldrig fik Gjødning.

Selsø med Torpe Ladegaard og Eskildsø, ligesom ogsaa den lille Søgaard, afgiver et Exempel paa, at det rene Græsbrug paa den Tid gav Godsejerne et større Udbytte end det, der i Almindelighed erholdtes ved Bortforpagtning til Sæddyrkning med Tiende og Hoveri. Jfr. omstaaende under Forpagtningsafgiften.

ad Rubrik Besætning. Antallet af Ungkvæg er kun angivet for ganske enkelte Gaarde; men det er utvivlsomt, at der har været holdt saadant paa dem alle. Kun paa 7 Gaarde var endnu Stude Hovedbesætningen, paa 10 udgjorde de fra $\frac{1}{3}$ til $\frac{1}{2}$ af Kvægholdet, medens der paa 40 udelukkende holdtes Køer, paa enkelte Stykker nær.

— — Tiender. Bortforpagtning af Godsets Tiender i Forbindelse med Hovedgaarden var endnu almindelig og selvfølgelig en stor Fordel for denne. Enkelte Steder var Tienden dog overdragen Yderne imod en Penge- eller Sædafgift, f. Ex. paa Sorø Akademies Gods, for 1 Rdl. pr. Td. Hartkorn. Forpagterne havde der endnu kun enkelte, men med Forpligtelse til at overlade dem til Yderne, naar de vilde betale dem med 1 Rdl. pr. Td. Hartkorn. I bedre Egne var Tiendevederlaget langt større. Paa Høvdingsgaards Gods gaves indtil 1 Td. Byg af enkelt Tiende pr. Td. Hartkorn og paa Sletten — Benzonsdal, Benzonseje, Gjeddedsdal, gl. Kjøgegaard — fra 2 til 4 Rdl.

ad Rubrik Hoveri. Afløsningen af Hoveriet havde endnu ikke vundet synderlig Fremgang, uagtet den øjensynlig i højeste Grad var i begge Parter Interesse.

Fuldt Hoveri af en Gaard udgjorde i Middeltal, hvor Forening var truffen ved Forlig eller Kjendelse, omtr. 8 Pløje-, 45 Spand- og 150 Gangdage, foruden Pligt- og Bygningskjørsler, Gjærdelukning o. desl. De fleste Hoveriforeninger bestemte, at en Pløjedag skulde regnes lig Pløjning af $1\frac{1}{2}$ Td. Ld. g. M. Med de Krikker, Bonden den Gang almindelig havde, kunde han ikke paa en Dag pløje $1\frac{1}{2}$ Td. Ld. Lerjord, knap paa $1\frac{1}{2}$ Dag. En Pløjedag maa derfor regnes $1\frac{1}{2}$ Spanddag. En Spanddag kan næppe anslaaes til ringere Værdi end 1 Rdl. og en Gangdag ikke under 12 Sk. ved det 18. Aarhundredes Udgang, og fuldt Hoveri af en Gaard havde saaledes en Værdi af 76 Rdl.; men ved Afløsninger paa den Tid beholdtes dog næppe over 30—40 Rdl. i Vederlag pr. Gaard. Paa Herlufsholm afløstes det komplette Hoveri af 128 Gaarde i 1801 for 3880 Rdl.

ad Rubrik Forpagtningsafgifter. Naar man fradrager Værdien af Tienderne med 1 Rd. pr. Td. Hartkorn og af Hoveriet med 30 Rd. pr. Gaard for fuldt Hoveri, forholdsviis for det ukomplette, sees bort fra Skatterne, som Forpagterne ikke synes at have betalt, og slet ikke regner de Deputater af Brænde og Gavntræ, som de dog sikkert alle have faaet, saa er det en forbausende ringe Afgift, Godsejerne fik af deres Hoved- og Aavlsgaarde ved Slutningen af det 18. Aarhundrede; og de havde maaske endnu mindre, hvor de selv drev dem. Nedenstaaende Liste vil vise det.

Gaarden.	Areal.		Afgift.	Værdien af Tiender og Hoveri.	
	A. og E.	Overdrev.		Pagtafgift.	
			Rd.	Rd.	Rd.
Aagaard	640	250	4100	2468	1632
Aunsø	290	52	1800	1600	200

Birkendegaard....	700	100	5700	3270	2430
Bistrup	642	0	2100	1000	1100
Bjærnede	663	0	900	189	711
Daurup	250	0	1240	1073	167
Giesegaard	500	0	2200	1943	257
Hedøvigslyst	436	0	1700	660	1040
Herlufsholm	467	0	3000	4778	÷ 1778
Juellund	803	0	4150	2250	1900
Kattrup	790	0	3600	860	2740
Lerchenborg	990	0	8100	4646	3454
Mørup	310	0	1500	858	642
Nidløse	288	0	650	346	304
Ottestrup	422	0	2400	1139	1261
Petersgaard	560	0	3500	2693	807
Sonnerup	531	0	2500	1269	1231
Sorø Ladegaard...	645	0	1100	125	975
Spanager	450	0	3000	1796	1204
Svebølle og	260	90	} 1148	737	411
Saltøfte	95	150			
Sæbygaard	616	0	4500	2360	2140
Tersløse	147	77	950	590	360
Tybjerggaard	612	0	4000	1500	2500
Vesterbygaard	450	0	4000	2867	1133
Hermed kan sammenlignes					
Selsøm.TorpeLade- gaard og Eskildsø.	1079	84 der gav i aarlig Græsleje			3000
Søgaard	172	— — —			400

Paa et Par Gaarde var Hollænderiet bortforpagtet
for 10 Rd. pr. Ko.